

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра теорії і практики початкової освіти

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ЛАНОК ОСВІТИ

Збірник наукових і науково-методичних праць

Випуск 4

Кривий Ріг
2011

таких досліджень. Разом з тим, залишається недостатньо вивченим та науково обґрунтованим питання впливу телебачення на формування моральних якостей дітей молодшого віку.

Отже, проблема духовності належить до числа основних психологічних проблем. Життєво важливі задачі, котрі стоять перед сучасною цивілізацією, – подолання соціальної й національної несправедливості, припинення національної кризи – а потребують докорінного перетворення свідомості багатьох людей, тобто нового духовного відродження суспільства. Тому головною метою загальноосвітньої школи є її духовна й переорієнтація та вплив на формування високоморальної громадської позиції, національної свідомості, потягу до прекрасного. Саме школа формує майбутні покоління, а від цього залежить розвиток і розквіт нашої держави.

Література

1. Андрушкевич А. А. Духовно-нравственное и нервно-психическое здоровье: медико-психологические аспекты диагностики, восстановления и формирования: [уч. пособ.] / А. А. Андрушкевич. Н. Новгород, 2001. – 544 с.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. 1997. – № 1. – С. 124-129.
3. Галузяк В. М. Педагогіка: [уч. пособ.] / Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. – Вінниця: ТВП «Книга-Вега», 2003. – 416 с.
4. Знаков В. В. Понимание субъектом правды о моральном поступке другого человека: нормативная этика и психология нравственного сознания / В. В. Знаков // Психологический журнал. 1993. – № 1. – С. 32-43.

І. Г. Любар, доцент

РОЛЬ НАРОДНОЇ ОБРЯДОВОСТІ У ПІДВИЩЕННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті визначається роль народної обрядовості у підвищенні екологічної культури молодших школярів; подається «Програма використання обрядовості в екологічному вихованні для учнів 1–4 класів по курсу «Я і Україна».

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна культура, народна обрядовість.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. окреслила стратегічні напрями освітянської галузі як єдиної, цілісної безперервної системи, яка віднесена до сфери загальнонаціональних пріоритетів. Визначені також орієнтири і шляхи формування освіченої, вихованої, фізично і духовно здорової української нації. Реформою передбачається докорінна зміна мети, змісту, структури і тривалості освіти, яка має сприяти розвитку здібностей, обдарувань кожної дитини, фізичного, психічного й емоційного благополуччя школярів.

Оновлення змісту освіти передбачається впровадженням нового покоління навчальних програм, підручників, посібників, дидактичних матеріалів тощо.

Зміст шкільної освіти має бути таким, щоб випускник 11-річної школи відчув себе свідомим громадянином України, міг цілеспрямовано використати свій інтелект і духовність у професійному й особистому житті, в інтересах суспільства і держави.

Реформація української освіти у контексті Закону України «Про освіту», «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст.» передбачає поліпшення екологічної освіти і виховання молоді, які мають стати важливим засобом формування поколінь з новою екологічною культурою.

У новому тисячолітті наше суспільство починає ясніше усвідомлювати, що майбутнє України і нових поколінь у великій мірі залежить від того, чи вдасться нам зберегти та примножити величезний спадок народної культури.

Сумний досвід минулих десятиліть довів, що забуття кращих народних традицій, відрив від вироблених давніх природоохоронних традицій веде до зростання низки негативних змін у природі, деградації людської моралі, поширення хвороб, зростання до критичного рівня конфлікту між техносферою і біосферою тощо.

Охорона навколишнього середовища – актуальна й багатогранна екологічна та соціально-економічна проблема.

Якщо двадцять-тридцять років тому екологічні проблеми обговорювали тільки фахівці, то зараз про те, що таке «екологія», скрізь і всюди знають навіть діти.

Коли у 1870 році Ернст Геккель увів цей науковий термін, навряд чи він міг передбачити, що років через сто це слово стане популярним у масовій свідомості. У свідомості більшості людей слово «екологія» пов'язане з поняттям «тривога», «захист», «збереження». І лише нещодавно ми почали розуміти, що екологічна криза – це, «розруха в головах», і саме в них потрібно спочатку навести лад.

Екологічна криза сприймається як щось зовнішнє стосовно людини, а не те, що міститься усередині неї. І щоб знайти вихід із екологічного глухого кута, необхідна дієвість будь яких заходів із захисту чи збереження природи, яка визначається кінець – кінцем поведінням людей, що взаємодіють із нею, їхнім ставленням до довкілля.

В останні роки поступово повертаються з минулого свята народно-го календаря, старовинні весільні обряди, народні ігри.

З їх допомогою в сучасному суспільстві може передаватись важлива інформація про те, як наші давні предки уявляли собі світ, як жили в гармонії з природою, як цінували своє домашнє вогнище, родину, матір та материнство, як заохочували сумлінну працю на рідній землі.

З давніх часів люди використовували природні багатства. Та зі збільшенням кількості населення, активізацією його господарської діяльності

зріс і негативний вплив на довкілля – воду, ґрунти, повітря, рослинний і тваринний світ.

Протягом тривалого історичного періоду українці пересвідчилися, як негативно впливає на їхнє буття екологічна свідомість антропоцентричного типу. Це така система уявлень про світ, згідно: «якою вищу цінність являє людина, а природа має цінність постільки, оскільки вона цінна для людини.

Чорнобильська трагедія 26 квітня 1986 р. завдала природі України не виправних збитків. Невблаганна радіація руйнує наш організм звідусіль. Плаче важко поранена хвора Земля і Чорнобиль – тривожний набат – закликає до розуму, і на пам'ять спливає пророцтво великого Кобзаря:

«Схаменіться, будьте люде! – Бо лихо вам буде...»

Якщо раніше природне середовище могло відновлюватися, то за нинішніх масштабів впливу людей на природу забезпечення його відновленої властивості суспільство має взяти на себе.

В Україні піднялася хвиля боротьби за право бути господарем на рідній землі та відродження українства. Виникла потреба в систематичній роботі з екологічного виховання. Людство вже не може лише брати у природи. Воно повинно віддавати їй частину своєї праці, виправити порушення природної рівноваги, що виникли в процесі матеріального виробництва.

На даному етапі розвитку суспільства постає потреба у формуванні екологічної свідомості ексцентричного типу. Це така система уявлень про навколишній світ, відповідно до якої вищу цінність являє собою гармонійний розвиток людини і природи, що є елементами єдиної системи. Нею визначається екологічний імператив: правильним і дозволеним є те, що не руйнує екологічну рівновагу; етичні норми і правила однаковою мірою поширюються на взаємодію як між людьми, так і зі світом природи; діяльність з охорони природи продиктована необхідністю зберегти її заради неї самої.

У міжнародних документах останнього десятиріччя значна увага приділяється екологічній культурі і свідомості, поінформованості людей про екологічну ситуацію в світі, регіоні, місці проживання, їхній обізнаності з можливими шляхами розв'язання різних екологічних проблем.

В Україні останніми роками приділяється певна увага до проблем подолання екологічної кризи: прийнята низка нормативних актів, якими визначаються суто екологічні обов'язки і права її громадян. У Конституції України, Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» та ін. чітко визначені завдання держави щодо раціонального використання природних багатств, поліпшення екологічного довкілля, посилення екологічного виховання молоді тощо.

Українські вчені А. Бечека, Д. Тетеріна-Блохіна, Н. Пустовіт та ін. у своїх дослідженнях порушили питання щодо організації неперервної еко-

логічної освіти, розробили концептуальні підходи до визначення її змісту та педагогічних умов реалізації.

Аналізуючи наукову літературу, можна зробити висновки, що серед учених немає єдиного визначення поняття «екологічна культура». Так, наприклад, психологи вважають, що формування екологічної культури – це формування нового типу сприйняття природного оточення, що означає розгляд природи як найважливішої цінності, яка необхідна людині не лише як матеріал – сировина.

У теоретичному плані екологічна культура почала формуватися як система знань про закономірності природи, суспільства і мислення. В її основі лежать такі фундаментальні поняття як, «людина», «природа», динаміка їх суспільного розвитку. З огляду на це, екологічну культуру дуже часто розуміють, як відкриту динамічну систему високо спрямованих ціннісних установок, мета якої зберегти і розвинути природно-соціальний потенціал суспільства.

На сучасному етапі сформувалося чимало поглядів на визначення сутності поняття екологічної культури. О. Пруцакова під екологічною культурою розуміє стан духовного життя особистості, що зумовлюється історичними, соціальними, освітніми причинами і утверджує певний тип її стосунків, діяльності щодо пізнання та освоєння природи.

Екологічна культура проявляється у вмінні і готовності особистості будувати відносини з навколишнім середовищем згідно з об'єктивними закономірностями розвитку природи, культурних традицій суспільства, моральних почуттів та власного життєвого досвіду особистості.

Екологічну культуру особистості можна розглядати з діяльнісного підходу. Такого підходу до визначення поняття дотримується В. Крисаченко, котрий вважає що екологічна культура – це цілепокладаюча діяльність особистості, спрямована на трансформацію природного світу відповідно до власних потреб.

З усього вищесказаного можна зробити висновок про двобічне відображення екологічної культури, яка започатковується, зберігається і відтворюється в інтелектуально-духовній та діяльнісній сфері людини і водночас є відтворенням умов людського існування в природному середовищі.

Аналіз поглядів українських письменників і просвітителів на проблему взаємодії дітей з природою показує, що спілкування молоді з доквіллям сприяє духовному зростанню молоді.

З найдавніших часів усна народна творчість була своєрідним способом пізнання навколишнього світу, засобом навчання та виховання, адже вона виникла і розвивалася у процесі трудової діяльності людей, була спрямована на полегшення праці, часто супроводжувала її. В усних народних творах відбилася розуміння явищ природи, пропонувалися фактичні поради щодо поведінки людей, їхньої праці, збереження здоров'я. У народних прислів'ях і приказках, загадках, піснях і казках, легендах і пе-

реказах акумулюється, зосереджується все, варте уваги нащадків. Ці твори були ніби неписаним підручником для навчання, розвитку розумових здібностей наступного покоління, розширювали його кругозір, формували естетичні смаки.

Фольклорні твори і в наші дні відіграють винятково важливу роль у навчанні і вихованні дітей. Зокрема, вони є дуже цінним матеріалом для розумового, морального й естетичного розвитку учнів початкових класів, збагачують і поглиблюють їхні знання, впливають на формування світогляду. Та й діти не байдужі до фольклору, їх приваблює виявлена в казках фантастика, афористичність прислів'я, метафоричність загадки, таємничість легенди, образна поетичність календарно-обрядової пісні.

До неоціненних коштовностей українського фольклору перш за все належать загадки. Це лаконічні поетичні запитання, які в прихованій формі зображають окремий предмет чи явище через інші предмети або явища на основі їх подібності. У загадці тісно поєднуються елементи конкретного, доступного для дитячого розуміння, але з елементами загального.

Доцільність використання загадок на уроці природознавства в молодших класах незаперечна, і учні люблять працювати над ними. Загадки, як і інші пізнавальні завдання, містять у собі умову і запитання, на яке треба дати відповідь. Це спонукає до роботи думку дитини, сприяє розвиткові кмітливості, винахідливості. Діти на основі спостережень можуть самостійно складати загадки. Ця робота збуджує активність школярів, у них виникають позитивні емоції, відчуття радості відкриття.

Важливе місце в загадках займає тема природи. Немає, здається, жодного явища чи об'єкта природи, який відсутній у загадці. Ось тільки декілька прикладів:

Сидить дід за подушками

І стріляє галушками. (Хмари і град)

Ні жар, ні пожар

Візьмеш в руки – обпечешся. (Кропива)

По долині важко ходять, Та з води сухим виходить. (Гусак)

Про моркву, наприклад, у них говориться, як про дівчину із зеленою косою, про сніг – як про білу скатертину, а про дерево восени – ніби воно одягнене в золотий одяг.

Загадками користуються, щоб дати дітям цікаву і корисну вправу для розуму. Адже відгадування, як уже зазначалося, – це складна розумова діяльність, у процесі якої в дитини виробляється спостережливість, розвиваються пам'ять і мислення, збагачуються знання.

Розрізняють декілька видів загадок. Окремі з них мають форму прямого запитання:

Що горить без полум'я? (Сонце).

Хто не плаче, а сльози течуть? (Дош)

Деякі загадки містять перелік істотних ознак об'єкта або характеризують одну з них:

**Сонце пече,
Липа цвіте,
Жито доспіває.
Коли це буває? (Влітку)
Рук не має,
А будувати вміє. (Пташка)**

Найпоширенішими є метафоричні загадки, у яких ознака чи дія одного предмета переноситься на інший:

**Ой за лісом, за пралісом
Золота діжка сходить. (Сонце)
Сивий віл випив води повен двір. (Мороз)**

Велику педагогічну цінність мають прислів'я і приказки. У них акумулювались мудрість народу, його багатотисячолітній досвід, думи і сподівання. Легко замінюючи довгі міркування, ці усталені афористичні вислови є ефективним засобом виховання найкращих людських рис.

Весела, як весняне сонечко. Чистий, як сльоза.

На уроці української мови при вивченні різних граматичних конструкцій добираються такі прислів'я, крилаті висловлювання, які збуджують любов до природи рідного краю. Подібно до загадок, прислів'я сприяють розумовому розвитку дитини, бо примушують її подумати над змістом висловленого, розгадати, про що йдеться. Часто вони поглиблюють елементарні знання про об'єкт і явища природи, взаємозв'язки між природою і працею людей. Досить згадати такі прислів'я:

Не земля родить, а руки.

Ліс сам себе чистить.

Де багато пташок, там нема комашок.

У прислів'ях також зафіксовано спостереження над явищами природи, особливо тими, що впливали на виробничу діяльність хліборобів:

Зима без снігу – літо без хліба.

Де вода, там і верба.

Бджола мала, а й та працює.

Осінь іде – дощі за собою веде.

На добрій землі що не посієш, те й вродить.

Прислів'я повчають або застерігають, схвалюють чи засуджують, рекомендують чи забороняють щось.

Немає такої людини, яка б у своєму житті не користувалась цими висловами, створеними народом і відшліфованими протягом віків. Вони блискавично доходять до слухача, впливають на його свідомість і емоції.

Близькими до прислів'я і приказок є народні прикмети про особливості пір року, зміни в погоді, однак у них, як правило, відсутня поетична образність.

Наші давні предки дуже мало знали про навколишній світ, який здавався їм незбагненим і таємничим, і тому дуже уважно приглядалися до змін у середовищі, де проживали, запам'ятовували умови, за яких ці зміни відбувалися. Так, наприклад, з'ясувалось, що коли у вересні гриміло,

то осінь була довга, а зима холодна. Таким чином з'явилися прикмети, які допомогли людям передбачати різні зміни погоди, зміни в природі взагалі. Ці знання допомагали людині в господарському житті. З давніх-давен хлібороб знає: вишня цвіте – пора сіяти кукурудзу; ранній виліт бджіл – ознака теплої весни; багато хрущів – на засуху і т. д.

Народні прикмети пов'язані насамперед з атмосферними явищами, кольором неба, хмарністю, швидкістю й напрямком вітру та іншими, а також зі станом рослин, поведінкою тварин:

Якщо в тиху погоду сонце сильно пече – на грозу або град.

Зірки падають – на вітер, сильно мерехтять – на негоду.

Якщо дощ почався на світанку – скоро закінчиться.

Густа ранкова роса – на гарну погоду.

Хвойні дерева опускають свої гілки вниз – перед дощем.

Сильно запахла акація – на дощ.

Багато горобини – на дощову осінь і сильні морози зимою.

Якщо вівці збираються разом і бекають – на погану погоду.

Якщо в негоду пташки защебетали – на ясну погоду.

Ластівки низько літають перед дощем.

Робота з народними прикметами має велике значення у навчанні й розвитку дітей молодшого шкільного віку.

З багатьма природними явищами діти зустрічаються кожного дня. Однак у них дуже часто не розвинені увага і спостережливість. Це призводить до неправильного розуміння багатьох явищ, виходячи з цього необхідно у доступній формі розкривати складну систему взаємозв'язків предметів і явищ природи, вчити розуміти красу навколишньої природи.

На початку кожного сезону учням пропонується перевірити певні народні прикмети щодо погоди.

Наприклад, восени:

Якщо в небі літає павутиння – на гарну погоду.

Якщо ворони сідають на нижні гілки дерев – на вітер.

Сильні північні вітри – на холодну погоду.

Багато горобини – на дощову осінь.

Завдяки такій роботі в учнів розвивається спостережливість, бажання розгадувати таємниці природи.

У вихованні дітей використовуються й інші твори – ліричні пісні, казки, легенди і перекази.

Серед пісенного фольклору з природничим змістом зустрічаємо календарно-обрядові пісні про хліборобську працю. В обрядових піснях простежується бажання хлібороба ввійти в контакт із силами природи, тому утворилися річні свята на честь сонця і сили природи. Ці свята мали різний зміст, відповідно до збільшення чи зменшення творчої сили природи під впливом сонця, а зі змістом свят мінявся і зміст святочних пісень. Пісні охоплювали чотири пори року чотирма галузями:

1. Зимовими – «Колядками» і Щедрівками»,

2. Весняними – «Веснянками»,
3. Літніми – «Купальськими»,
4. Осінніми – «Обжинковими»

Краса рідного краю, чарівні картини природи – провідна тема передусім веснянок. У веснянках оспівується краса природи весною, коли вона ніби прокидається від сну, коли все оживає, оновлюється, розцвітає пишним цвітом. Веснянка привчає дітей спостерігати й розуміти явища навколишньої природи, помічати зміни в ній, відчувати її красу:

**Весна, весна – днем красна,
Що ти нам, весно, принесла?**

Популярними серед дітей є веснянки – ігри «А ми просо сіяли», «Ой на горі льон», «Огірочки» та ін.

Педагогічне значення народних казок про тварин високо цінував І. Франко. Видаючи збірку «Коли ще звірі говорили», він писав у передмові, що звідси малі читачі винесуть перші і міцні основи замилювання до чесноти, правдомовності й справедливості, а надто любов до природи.

Із них вони довідуються про особливості поведінки тії чи іншої тварини, про її зовнішній вигляд та умови життя. Те, що ведмідь незграбний і ласун, вовк хижий, лисиця хитра і спритна, заєць полохливий і прудкий, діти знають ще задовго до того, як вивчають у школі цих звірів. Тварини в казках часто є носіями людських рис і якостей, тобто набувають алегоричного значення. Казки «Рукавичка», «Солом'яний бичок», «Півник і котик», «Лисичка сестричка і вовк-панібрат» сприяють формуванню характеру, високих моральних якостей дитини, розширенню її кругозору.

Легенди як і народні казки мають безмежні можливості для використання на уроках природознавства й інших предметів. Від народних казок легенди відрізняються тим, що в них обов'язково є вказівка на достовірність зображеної події, явища. Легенди близькі до переказів, але останні характеризуються більшою реалістичністю, правдивістю фактів, у них майже відсутня фантастика. До того ж, легенди передають наступним поколінням певні знання, пояснення визначних подій, учинків окремих осіб, явищ природи.

Із багатьох легенд і переказів діти можуть почерпнути цікавий матеріал про рослинний і тваринний світ. Зокрема, такими є легенди про походження квітів – материнки, підсніжника, проліска, лілії. Відомі легенди про те, звідки

з'явилися кущі калини, чому лелеки живуть біля людей і т. д. Для прикладу наводимо переказ про географічну назву річки Дністер.

Колись удавнину тут, де Дністер зараз, протікав собі маленький безіменний струмок, а вздовж нього подекуди жили люди. Були серед них мисливці, хлібороби. І вели вони свій незвичний календар. Чи то сіяти треба було, чи свята якогось чекали, то, щоб не збитися з ліку, вони кожен день відмічали на піску, що був на березі струмка, позначками. Що не

день, то нова позначка. По тих позначках вони знали, скільки днів залишилося, наприклад, до весни...

Але одного разу струмок розлився своїми водами на довколишні поля і затопив берег. Коли ранком вода спала, вийшли на берег люди, а їх позначок на піску нема.

– Хто дні стер? – бідкалися люди і самі собі відповідали:

– Та хто? Струмок, який дні стер. – Дністер.

Для ознайомлення учнів з тими чи іншими легендами та переказами можна використати фольклорні збірники: П. Медведик. Євшан – зілля: Легенди та перекази Поділля. – Львів: Червона калина, 1992; З перлин народної мудрості. /Упоряд. В. А. Юрович, М. Ф. Бриняк, З. М. Кочмар. – Жидачів, 1997. –с. 77-92, а також інші видання.

Духовна культура українців настільки багата й невичерпна, що її не так просто, як каже народна мудрість, поглядом осягнути і розумом збагнути. У збірці народної мудрості М. Номиса, виданій у 1864 р., вміщено близько 15 тисяч прислів'їв, приказок та загадок – тільки невелику частину з того, що зібрали відомий етнограф і фольклорист О. Маркович та інші сподвижники в Наддніпрянській Україні. Тому за основу розповіді про побутову й екологічну культуру варто взяти народний календар, який найбільш повно вбирає в себе всі пласти духовної культури.

Учитель спочатку зазначає, що українці – передусім хлібороби, і тому в основу календаря вони клали свої землеробські (аграрні) знання. В народному календарі – дати, свята, події, які в певній послідовності відзначаються протягом року (навесні, влітку, восени, взимку) і супроводжуються численними обрядами, звичаями, що адекватно відтворюють сутність, зміст і характер подій та явищ у природі, трудовій діяльності та побуті людей. Вони збагачені тисячолітнім досвідом мудрості й краси людей праці, містять у собі могутній ідейно – моральний, художньо – естетичний потенціал, що має всебічний вплив на особистість. Це своєрідна «історична посвідка народу»(В. Скуратівський).

В останні роки поступово повертаються з минулого свята народного календаря, старовинні обряди, народні ігри. З їх допомогою в сучасному суспільстві може передаватися важлива інформація про те, як наші давні предки уявляли собі світ, як мали жити в гармонії з природою, як цінували своє домашнє вогнище, як заохочували сумлінну працю на рідній землі.

Відродження традицій українського народу – це шлях духовно-морального зцілення та оновлення нашого суспільства.

Народна обрядовість у комплексі з народними уявленнями й віруваннями дає широкі можливості для формування екологічної свідомості дитини.

Традиції і звичаї народу відображають рівень його матеріального, культурного та духовного розвитку. Засвоюючи віковічні традиції, звичаї та обряди, молодь осягає їх філософський, психологічний і естетичний зміст і

поступово виявляє їх у своїй діяльності, стаючи невід'ємною частиною природи.

З цією метою широко запроваджуються святкування дат народного календаря, що сприятимуть формуванню у дітей екологічної культури.

Народний календар включає дати і події, які мають як вселюдський, так і національний характер: Новий рік; Різдво Христове; Великдень; Верба неділя; Зелені свята (Трійця); Івана Купала; Свято зажинок і обжинок.

Великий потенціал екологічного виховання мають чотири свята, кожне з яких припадає на певну пору року та свята зимового календаря: у грудні, січні, лютому.

Прийшла зима – свята принесла

Грудень – старий рік завершує, а січень новому двері відчиняє.

Дата	Свято	Це цікаво	Прикмети варто запам'ятати
13. 12	Свято Калити	Проводилися Андріївські вечорниці. Основною подією яких було кусання калити без допомоги рук.	
14. 12	Пророк Наум.	Пророк Наум наведе на ум. Прийшов Наум – пора братися за ум.	
19. 12	Свято Миколая	До Миколи нема зими ніколи. Зима остаточно перебирає свої права.	Як на Миколу піде дощ, то врожай на озимину.
22. 12	Ганни	День зимового сонцестояння.	Світило повертає на літо, а зима на мороз.
25. 12	Спиридона	На Спиридона хоч на гороб'ячий скіп, але таки прибуде дня.	

Січень – весні дідусь, а зимі цар.

7.01	Різдво	Різдвяні колядники	Який день Різдва, такий і Петра.
13.01	Щедрий вечір	Звечора і до півночі щедрують.	Якщо на Меланії відлига, то чекай теплого літа.
14.01	Новий старий рік	Вдосвіта засівають збіжжям оселі, бо Святий Василь – покровитель землеробства.	
19.01	Водохрещі. Йордан.	Священик освячував воду на річці, занурюючи в неї срібного хреста. Молодь колядувала, влаштовувала ігрища. катання на санках.	Тріщи, не тріщи, а вже минули Водохрещі (мають слабнути морози).

Як, лютий, не лютий, а на весну брів не хмар!

8. 02	Напів-хлібниці	З нею пов'язували перелом зими.	Який день – така й весна
15.02	Стрітення	Зустріч зими з літом. Зимобор.	Якщо до вечора стане тепліше, літо переспорило зиму, а якщо холодніше – зима.
29. 02	Касяна	Припадає один раз на чотири роки	Якщо багато снігу, то буде велика повінь

Ці визначні свята поділяють рік на чотири частини

Пори року	Визначні дні	Тривалість дня і ночі	Визначні свята цього періоду
Зима	22 грудня день зимового сонцестояння 31 грудня	Ніч – довга День – короткий Висота сонця над горизонтом найменша	Різдво Новий Рік
Весна	21 березня День весняного рівнодення	День рівняється ночі	Великдень
Літо	22 червня День літнього сонцестояння	Ніч – коротка День – найдовший Висота сонця над горизонтом найвища	Івана Купала
Осінь	23 вересня День осіннього рівнодення	День рівняється ночі	Звиження

Програма використання обрядовості в екологічному вихованні для учнів 1–4 класів по курсу «Я і Україна»

Напрямок	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
Я- громадянин України –формування національної свідомості: –забезпечення духовного взаємозв'язку поколінь: –прищеплення шанобливого ставлення до звичаїв, обрядів: –утвердження на національному ґрунті принципів загальнолюдської моралі;	Свята народного календаря Оформлення календаря, ілюстрації якого відображають зміст чисельних обрядів, які в певній послідовності визначаються протягом літньої та осінньої пори. Прес – конференція «Бабусина жива антека»(оглядачі висвітлюють інформацію про чарівність квітів, їх лікувальні та інші властивості, кореспонденти ставлять запитання по цій зеленій сторінці.	Народ завбачує погоду (вивчення народного календаря). «Слово зодягнене в барви» (ілюстрації до літературних творів українських письменників) Екологічна казка «Жив собі струмочок»	Засідання круглого столу «Рослини – в обрядах і звичаях» 1. Легенди про калину. 2. Популярність символу калини. 3. Плоди та насіння калини. 4. Незрівняна краса калини у творах. 5. Як застерігали дітей від наруги над калиною. 6. Символічне значення дуба, явора, верби; загадки, пісні, твори про їх незрівняну красу.	Перлини народної мудрості. (передбачення погоди на весну). Вивчаємо українське народне природознавство Урок вікторина «Пернаті друзі» 1. Легенди про птахів. 2. Хто де живе, яке має гніздо. 3. Розпізнати птахів за дзьобом. 4. Скласти поради щодо допомоги птахам узимку.
Сходинки зростання – розвиток індивідуальних здібностей і талантів;	Фенологічні спостереження як основа завбачення погоди. Прибирання шкільного подвір'я.	«Щедрість рідної землі» Готуємо композицію «Врятуємо планету	Екскурсія на острів Хортиця. Ознайомлення з традиціями козацького	Ми – природи охоронці. Акція «Життя кожній ялинці» (створюємо

<p>-виховання цивілізованого господаря;</p>		<p>Земля» (участь у міській виставці).</p>	<p>життя».</p>	<p>новорічну композицію, якою прикрасимо оселю).</p>
<p>Природа очима душі – формування екологічної культури учнів, гармонії їх ВІДНОСИН З природою.</p>	<p>Як матусю рідну бережіть природу (колективна робота з природного матеріалу Прощавай, пташине подвір'я. (ця робота виставлялася на День міста)</p>	<p>Свято: «Посиденьки на колоді» (осінній ярмарок).</p>	<p>Семинар практикум. відкритий урок для вчителів міста „ Моя земля – земля моїх батьків».</p>	<p>Акція «Наша допомога птахам» виготовлення та розвішування годівничок, постійне піклування про птахів.</p>
<p>Я- громадянин України –формування національної свідомості; –забезпечення духовного взаємозв'язку поколінь: –прищеплення шанобливого ставлення до звичаїв; обрядів; –утвердження на національному ґрунті принципів загальнолюдської моралі;</p>	<p>Народний метеоролог (передбачення погоди за народними прикметами). Свята народного календаря Оформлення народного календаря, ілюстрації якого відображають зміст численних обрядів зимової пори</p>	<p>Екологічна вікторина «Збережемо природу».</p>	<p>«Стежки до народних джерел» (обряд закликання весни, зустрічі перелітних птахів). Свята народного календаря. Оформлення народного календаря, ілюстрації якого відображають зміст численних обрядів весняної пори.</p>	<p>Екологічна казка «Зелений дивосвіт» «Такі знайомі незнайомці» (звідки овочі прийшли на Україну)</p>
<p>Сходинки зростання – розвиток індивідуальних здібностей і талантів; – виховання цивілізованого господаря;</p>	<p>Фенологічні спостереження як основа завбачення погоди.</p>	<p>Час вирощувати розсаду.</p>	<p>«Благослови, мати, весну зустрічати». Свято зустрічі весни.</p>	<p>Свято-«Слов'янські обереги» (розписуємо писанки)</p>
<p>Природа очима душі –формування екологічної культури учнів, гармонії їх відносин з природою.</p>	<p>Наше «дерево» (виготовляємо наочний посібник, за яким діти встановлюють три користі дуба: корень, стовбур крона, стале місце поселення тварин).</p>	<p>Акція «Наша допомога птахам» (виготовлення та розвішування шпаківень).</p>	<p>Проект «Прибери планету». Прибирання побутового сміття;22 березня (Весвітній день води) розчищення берегової смуги рр. Самари та Вовчої.</p>	<p>Акція «Посади свої дерево». Висадка дерев та кущів на пришкольній ділянці, у скверах. 22 квітня День Землі.</p>

<p>Я- громадянин України</p> <p>– формування національної свідомості; забезпечення духовного взаємозв'язку поколінь:</p> <p>–прищеплення шанобливого ставлення до звичаїв; обрядів;</p> <p>–утвердження на національному ґрунті принципів загальнолюдської моралі</p>	<p>Прес- конференція «Земля – наш дім»</p>	<p>Практичне завдання</p> <p>Прогнозування погодних змін на основі народних прикмет.</p>	<p>Практичне завдання</p> <p>Вивчення прикмет і прогнозування за ними літньої погоди.</p>	<p>Практичне завдання</p> <p>Вивчення прикмет і прогнозування за ними осінньої погоди.</p>
<p>Сходинки зростання</p> <p>–розвиток індивідуальних здібностей і талантів;</p> <p>– виховання цивілізованого господаря.</p>	<p>«Творчість з відходів» (конкурс поробок з відходів).</p>	<p>Цікавимось життям лісу і поля</p>	<p>Допомогаємо батькам на городі.</p> <p>Збираємо лікарські рослини.</p>	<p>Допомога в збиранні овочів та фруктів.</p>
<p>Природа очима душі</p> <p>формування екологічної культури учнів, гармонії їх ВІДНОСИН з природою.</p>	<p>Отримуємо звання почесного еколога. Екскурсія по стежці Вербського лісу (вивчаємо флору і фауну рідного краю).</p>	<p>Підготувати фотовиставку на тему: „ Літо - найкраща пора року»</p>	<p>Складаємо екологічні казки.</p>	<p>Збираємо природничий матеріал для виготовлення поробок.</p>

Упровадження народних традицій, звичаїв і обрядів у життя і виховну практику сприятимуть формуванню у дітей і молоді екологічної свідомості, підвищують рівень екологічної культури.

Планування виховної справи передбачає ефективну організацію екологічної діяльності школярів. Перебування дитини в обрядово-календарному циклі має глибинну пам'ять і прогнозує майбутнє. Тому, коли дитина його проживає в системі, мимоволі формується дбайливе ставлення до всього живого та пошанування роду, землі, води, вогню, стихій природи та ін. Якщо проживши рік, дитина вшанує воду, квіти, тварин, птахів, то це, безперечно, запам'ятається на все життя.

Література

1. Бечена А. Д, Екологічна освіта: стан і завдання / А. Д, Бечена // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С.13-18.

2. Маркович О. В. Українські прислів'я / О. В. Маркович. – К.: Либідь, 1993. – 768с.
3. Номис М. Українські приказки, прислів'я / М. Номис. –К.: Освіта, 2006. –№ 6. –22с.
4. Пустовіт Н. А. До концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні / Н. А. Пустовіт, Г. О. Білявська, В. М. Бровдій / У зб.: Проблеми освіти. Випуск 4. – К.: ІЗМН, 1996. –С.29-38.
5. Скуратівський В. О. Погостини / В. О. Скуратівський. –К.: Веселка, 1991. – 172с
6. Сухомлинський В. О. Школа і природа /Вибрані твори у 5-ти томах /В. О. Сухомлинський. –К.: Рад. школа, 1980. – Т.5. – 436с.
7. Татаріна-Блохіна Д. Природу перемагають, підкоряючись її законам /Д. Татаріна-Блохіна // Рідна школа. –1995. –№ 7-8. – С.12-16.

Ю. В. Маєр,
асист. І. В. Размолодчикова

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОДНОЛІТКАМИ

У статті розширено сутність понять: «спілкування», «міжособистісне спілкування», «коло спілкування» та їх вплив на розвиток особистості молодших школярів.

Ключові слова: спілкування, молодший школяр, комунікація, комунікабельність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку педагогічної та психологічної науки однією з найбільш актуальних є проблема спілкування молодших школярів у шкільному колективі.

Тому вивчення особливостей спілкування молодших школярів у шкільному колективі є важливим напрямом психолого-педагогічного дослідження. Спілкування є однією з найважливіших сфер духовної сторони життєдіяльності людини. Зараз потреба в уміннях комунікативності є запорукою гарних стосунків у будь-якому колективі. Вона допомагає уникнути конфліктів та піднімає рівень якості навчально-виховного процесу у школі. Тому уміння будувати комунікативні зв'язки необхідно якомога раніше прививати та розвивати школярам.

Актуальність останніх досліджень і публікацій. Поняття спілкування застосовують у психологічній літературі в різних значеннях: як обмін думками, почуттями, переживаннями, як один з різновидів людської діяльності. М. І. Лісіна пропонує таке визначення спілкування:

Спілкування – це взаємодія людей, під час якої вони обмінюються різноманітною інформацією з метою налагоджування стосунків і об'єднання зусиль для досягнення спільного результату [2, с. 8].

Спілкування є дуже складним феноменом у житті кожної людини, родини, людства в цілому. Психологи і педагоги стверджують, що процес спілкування належить до основи нормального психічного розвитку люди-